

LEMPÄÄLÄ RIKALA ARKEOLOGINEN VALVONTA 2013

SISÄLLYSLUETTELO

1	Johdanto	3
1.1	Hankkeen tausta	3
1.2	Tutkimuskohteiden kuvaus.....	3
1.3	Kaivetut alueet ja käytetyt menetit	8
2	Havainnot	9
2.1	Historiallinen sillanpaikka	9
2.2	Rakenne A	13
2.3	Havaintokohdat B ja C sekä kanavaluiskan kiveys	16
3	Yhteenveto	17
4	Lähteet.....	18

Liite 1. Digitaalikuvaluettelo

Kartta 1. Yleiskartta, MK 1:2500

Kartta 2. Rakenne A, taso 1, MK 1:20

Kartta 3. Historiallinen tielinja, eteläprofiili, MK 1:50

Taustakartat:

Maanmittauslaitoksen Maastotietokannan 12/2013 aineistoa

http://www.maanmittauslaitos.fi/avoindata_lisenssi_versio1_20120501

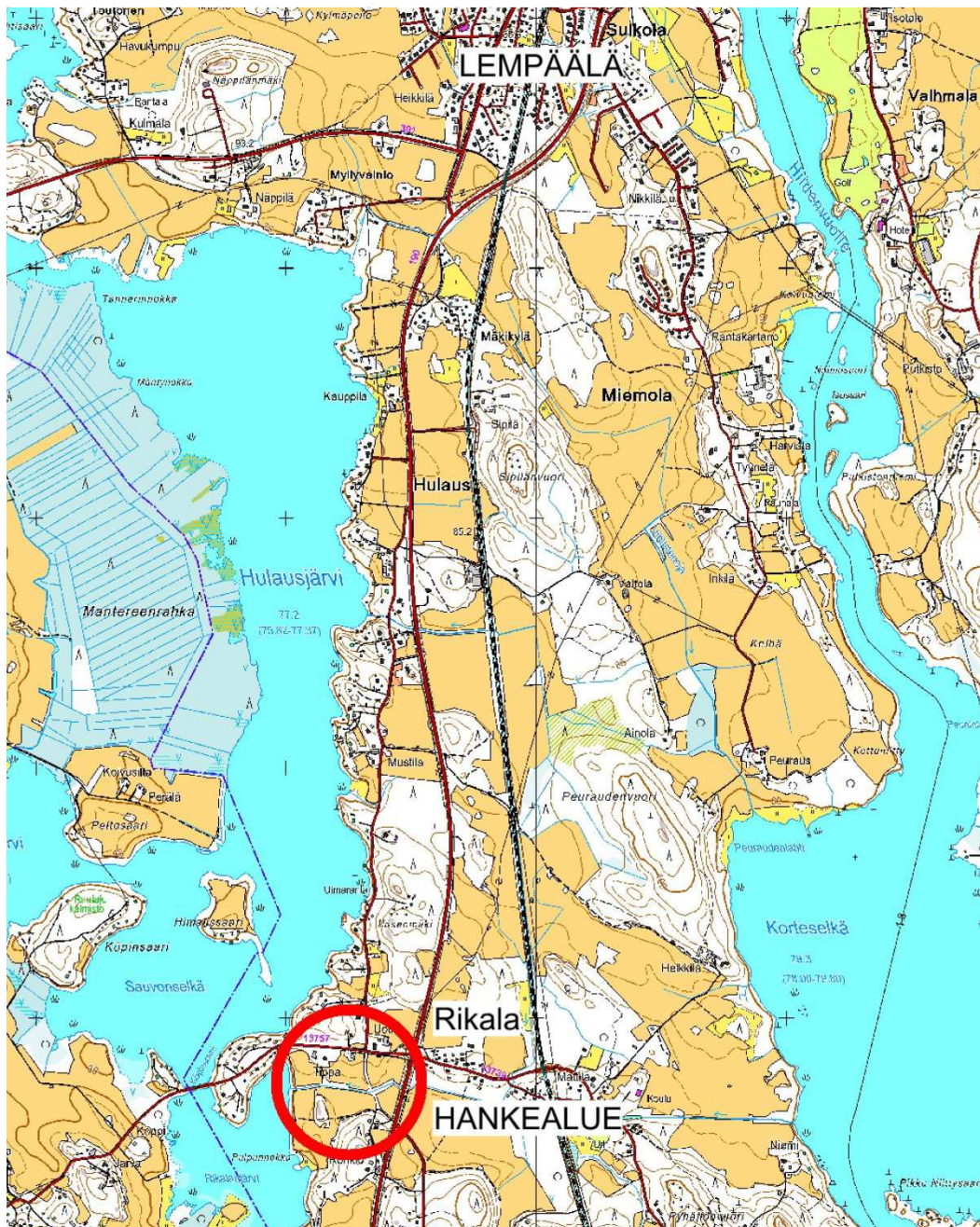
LEMPÄÄLÄ RIKALA, ARKEOLOGINEN VALVONTA 2013**TIIVISTELMÄ**

Kulttuuriympäristöpalvelut Heiskanen & Luoto Oy suoritti arkeologisen valvonnan Lempäälän Rikalassa, kahden historiallisen ajan kiinteän muinaisjäännöksen (Rikalan historiallinen kyläontti ja Rikalan kanavayritys) läheisyydessä ja alueella. Valvonta liittyi hankkeeseen, jossa Lempäälän kunta suunnitteli Lempäälän Rikalan kanava-alueen kunnostusta. Valvonnan kenttätyöt tehtiin historiallisen sillan jäännöksen alueella 11.4.2013 ja muualla hankealueella 6.-8.5.2013. Valvonnan suoritti arkeologi (FM) Kirsi Luoto. Valvonnan jälkityöt tehtiin joulukuussa 2013. Hankkeen kustannuksista vastasi Lempäälän kunta. Valvonnan yhteydessä tarkennettiin havaintoja koskien historiallista sillanpaikkaa sekä dokumentoitiin historialliseen tiehen liittyvä profiilileikkaus, jossa oli nähtävissä eri ikäisiä tiekerroksia. Kanavan länsiosasta löydettiin massiivinen kivirakenne (rakenne A), joka mahdollisesti on osa kanavan rakennusaikaisen padon perustusta.

ARKISTO- JA REKISTERITIEDOT

Tutkimuskohteen nimi:	Rikalan kanavayritys (mj. rek. nro 1000001953) Rikala (Rikala) (mj. rek. nro 1000001954)
Ajoitus ja tutkimuksen laatu:	Arkeologinen valvonta kanavan perusparannuksen yhteydessä.
Tutkija:	FM Kirsi Luoto
Tutkimuslaitos:	Kulttuuriympäristöpalvelut Heiskanen & Luoto Oy
Kenttätyöaika:	11.4.2013 ja 6.-8.5.2013
Tutkitun alueen laajuus:	Kaivantojen yhteispituus noin 200 metriä.
Tutkimuksen tilaaja:	Lempäälän kunta
Tutkimusalue: Kunta/kylä/tila	Lempäälä/Rikala/ 418-449-878-1 418-449-2-24 418-449-1-15
Peruskartta:	2114 09 Hulausjärvi
Sijaintikoordinaatit:	Rikalan kanavayritys: P: 6796728 I: 325230 Rikala (Rikala): P: 6796612 I: 325071
Tutkimuksen löydöt:	Ei löytöjä.

<p>Aiemmat tutkimukset:</p>	<p><u>Rikalan kanavayritys:</u> 2002 Timo Jussila/Mikroliitti Oy inventointi 2007 Juha Ruohonen ja Teemu Tiainen inventointi</p> <p><u>Rikala (Rikala):</u> 2002 Timo Jussila/Mikroliitti Oy inventointi 2007 Juha Ruohonen ja Teemu Tiainen inventointi</p>
<p>Aiemmat löydöt:</p>	<p>Ei löytöjä.</p>
<p>Raportin säilytyspaikka:</p>	<p>Alkuperäinen raportti Kulttuuriympäristöpalvelut Heiskanen & Luoto Oy:n arkistossa, kopiot Pirkanmaan maakuntamuseon ja Museoviraston arkistossa</p>

Kuva 1. Tutkimusalueen sijainti merkitty kartalle punaisella ympyrällä.

1 Johdanto

1.1 Hankkeen tausta

Kulttuuriympäristöpalvelut Heiskanen & Luoto Oy suoritti arkeologisen valvonnan Lempäälän Rikalassa, kahden historiallisen ajan kiinteän muinaisjäännöksen läheisyydessä ja alueella. Valvonta liittyi hankkeeseen, jossa Lempäälän kunta suunnitteli Lempäälän Rikalan kanava-alueen kunnostusta. Hankkeella pyritään parantamaan ympäröivien järvien tilaa johtamalla hapekasta vettä kanavan kautta Vanajaveden Korteselästä Rikalanjärveen ja Heinälahteen. Pirkanmaan maakuntamuseo edellytti lausunnossaan (DIAR: 48/2013) kanavan sulkualueen eteläpuolelle kaivettavan ja veden virtausta tehostavan putken kaivutöiden arkeologista valvontaa. Putken itäkoillispää yhdistyy kiinteään muinaisjäännökseen Rikalan kanavayritys (mj. rek.nro 1000001953) ja putkilinjan läheisyydessä sijaitsee Rikalan (Rikala) historiallinen kylätontti (mj. rek.nro 1000001954). Lisäksi arkeologista valvontaa tai koetutkimusta edellytettiin kanava-alueella kohdassa, jossa sijaitsee mahdollisia vanhan sillan rakenteita ja historiallinen tielinja. Maastokatselmuksessa oli todettu, että avokanavan kaivaminen historiallisella kanavan ylityspaikan kohdalla oli mahdotonta koskematta sillan osiksi tulkittuihin rakenteisiin. Valvontaa varten haettiin tutkimuslupa Museovirastosta (MV/13/05.04.01.02/2013). Valvonnan kenttätyöt tehtiin historiallisen sillan jäännöksen alueella 11.4.2013 ja muualla hankealueella 6.-8.5.2013. Valvonnan suoritti arkeologi (FM) Kirsi Luoto. Valvonnan jälkityöt tehtiin joulukuussa 2013. Hankkeen kustannuksista vastasi Lempäälän kunta.

1.2 Tutkimuskohteiden kuvaus

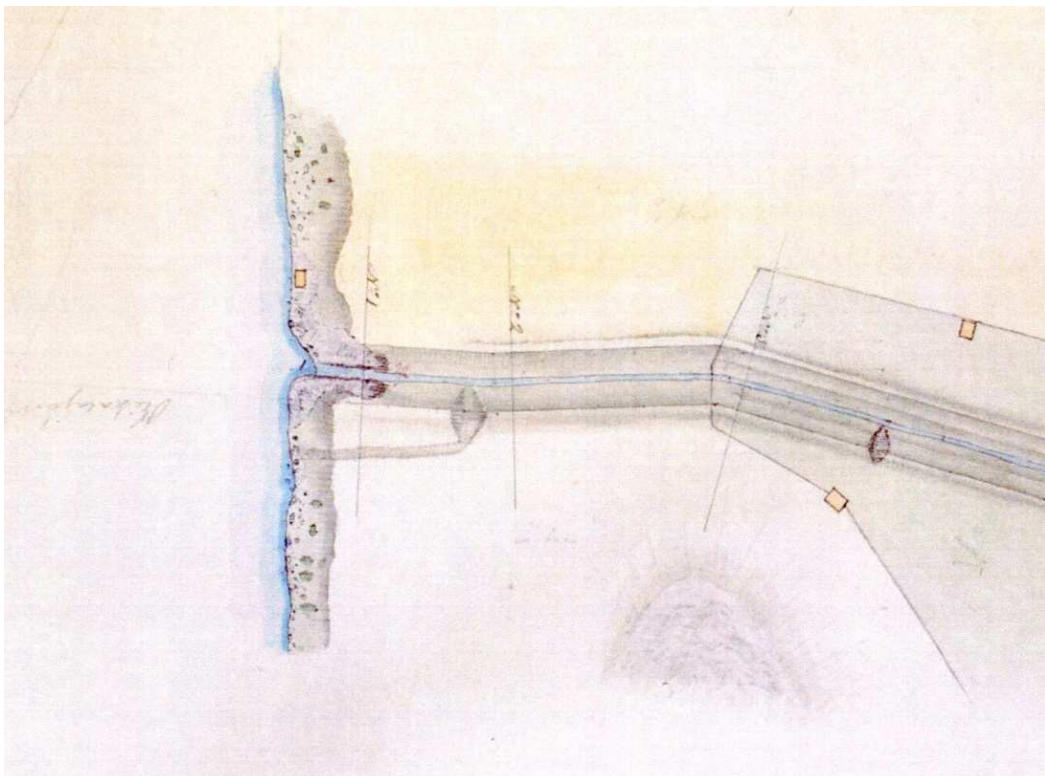
Rikalan kanavayritys (mj. rek.nro 1000001953):

Rikalan kanava oli 1700-luvun lopulla Ruotsin kuningas Kustaa III:n Lempäälässä käynnistämä kanavahanke, jolla oli tarkoitus avata suora vesiliikenneyhteys Pyhäjärven ja Vanajaveden välille Kokemäenjoen vesistöissä. Kustaa III teki Suomessa vuonna 1775 laajan kiertomatkan, jonka yhteydessä hallitsija antoi käskyn Rikalan kanavan rakentamiseksi. Kanavointityön tarkka aloitusajankohta ei ole tiedossa, mutta toimessa on kuitenkin oltu viimeistään vuonna 1776, sillä tuolloin työmaan säilyneet kanavatilit alkavat. Kanavan varsinainen rakentaminen olisi aloitettu vuonna 1778. Kanavan rakennusvaiheita on lähteiden niukkuuden vuoksi ollut vaikea selvittää, mutta vuoden 1786 valtiopäiväkertomuksen perusteella tiedetään kaivutyön osoittautuneen oletettua vaikeammaksi. Maata kerrotaan sortuneen kaivantoon joka vuosin niin, että tehty työ oli aina seuraavana vuonna uusittava. Tuohon mennessä kuitenkin puolet kaivannosta olisi ollut valmis, ja myös rakennusaineita oli tuotu paikalle. Kanavointityöt olivat vuoteen 1788 mennessä edenneet niin pitkälle, että kanavan seinämiä olisi jo kivetty, patoja valmistettu sekä kokouoma kaivettu Vanajavedestä Pyhäjärven puolelle. (Ruohonen 2007, 4)

Sulkutyömaan läheisyyteen kanavan länsiosaan oli pystytetty varastoja, talli, paja, hiilivaja sekä mylly. Mielenkiintoista on, että kanava suulle rakennettu mylly olit tehty sementin valmistamista varten. Myllyyn liittyy myös kanavasta vetensä saanut myllyoja. Ylimääräisen veden johdattamiseksi pois työmaalta oli kanavan pohjois- ja eteläpuolelle kaivettu oja. Sulkualueen itäpuolell oli lisäksi rakennettu väliaikainen pato. Kanavatyömaalla oli edellisten li-

säksi myös asuinhuoneita sisältävä toimistorakennus, ruutivarasto, hygieniatiloja ja kaksi kellarikuoppaa. Käytännön syistä varsinainen työväki lienee majoitettu lähitaloihin. Esimerkiksi kanavahanketta johtanut David Widén oli majoittuneen läheiseen Pulpun taloon. (Ruohonen 2007, 4)

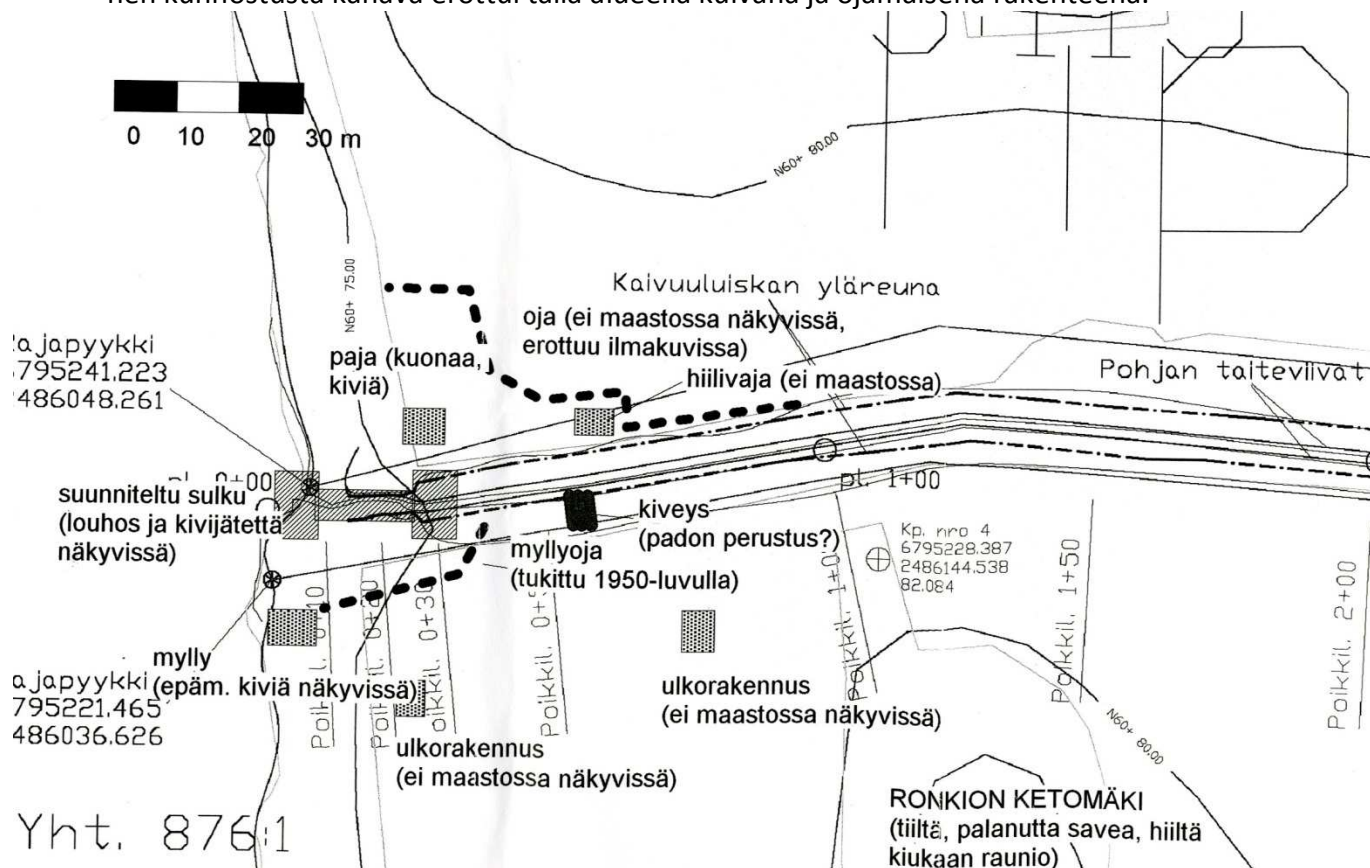
Kanavasta oli valmiina tarkoitus tulla noin kaksi kilometriä pitkä ja siihen oli määrä rakentaa yksi kivistä muurattu 24 metriä pitkä ja 4,5 metriä leveä sulku. Tarkat sulkusuunnitelmat ovat säilyneet ja niiden perusteella sulku olisi tekniikaltaan ollut samantapainen kuin Manner-Ruotsissa esimerkiksi Trollhättanin kanavan sulut. Varsinaisen kanavan sulun rakentamiseen ei louhintatöitä lukuun ottamatta kuitenkaan koskaan päästy. Koska kanavan työvoima koostui lähes yksinomaan sotilashenkilöstöstä, vuonna 1788 alkanut sota (ns. Kustaa III:n sota) Venäjää vastaan keskeytti rakennustyöt työntekijöiden lähdettyä sotaan. Vielä sodan kuluessa töitä pyrittiin jatkamaan paikallisin voimin, mutta heikolla menestyksellä. Huhtikuussa 1789 työt kanavalla kuitenkin lopetettiin sodan pitkittymisestä johtuen. Vuonna 1797 koko työmaa oli selvitetty niin, että varastot ja rakennukset oli purettu ja kuljetettu pois ja vain varsinainen kanavakaivanto oli jäljellä. Kanavatyömaan rakennukset, työkalut ja tarvikkeet myytiin huutokaupalla. Kerrotaan, että osa työmaalta yli jääneistä muotoon hakatuista kivistä olisi päätynyt Lempäälän kirkon aitaan, osa Kuokkalan kosken ylittävän sillan rakennusaineiksi. Rikalan kanavahanke ei ilmeisesti koskaan saanut virallista lopettamispäätöstä. Vielä autonomian ajalla tehtiin selvityksiä Rikalan kanavahankkeen loppuunsaattamiseksi (kuva 2). Yrityksistä huolimatta Rikalan kanava ei kuitenkaan koskaan valmistunut, ja myöhemmin vain muutama kilometri Rikalasta pohjoiseen rakennettiin Pyhäjärven ja Vanajaveden yhdistävä Lempäälän (Lempoisten) kanava. Tämä kanava avattiin laivaliikenteelle vuonna 1873. Rikalan kanavahankkeella on kuitenkin erityistä merkitystä maamme kanavahistorialle, sillä se on ensimmäinen ja myös ainoa sulkukanavasunnitelma, jonka valtiovalta yritti toteuttaa Ruotsin vallan aikana. (Ruohonen 2007, 4-5)

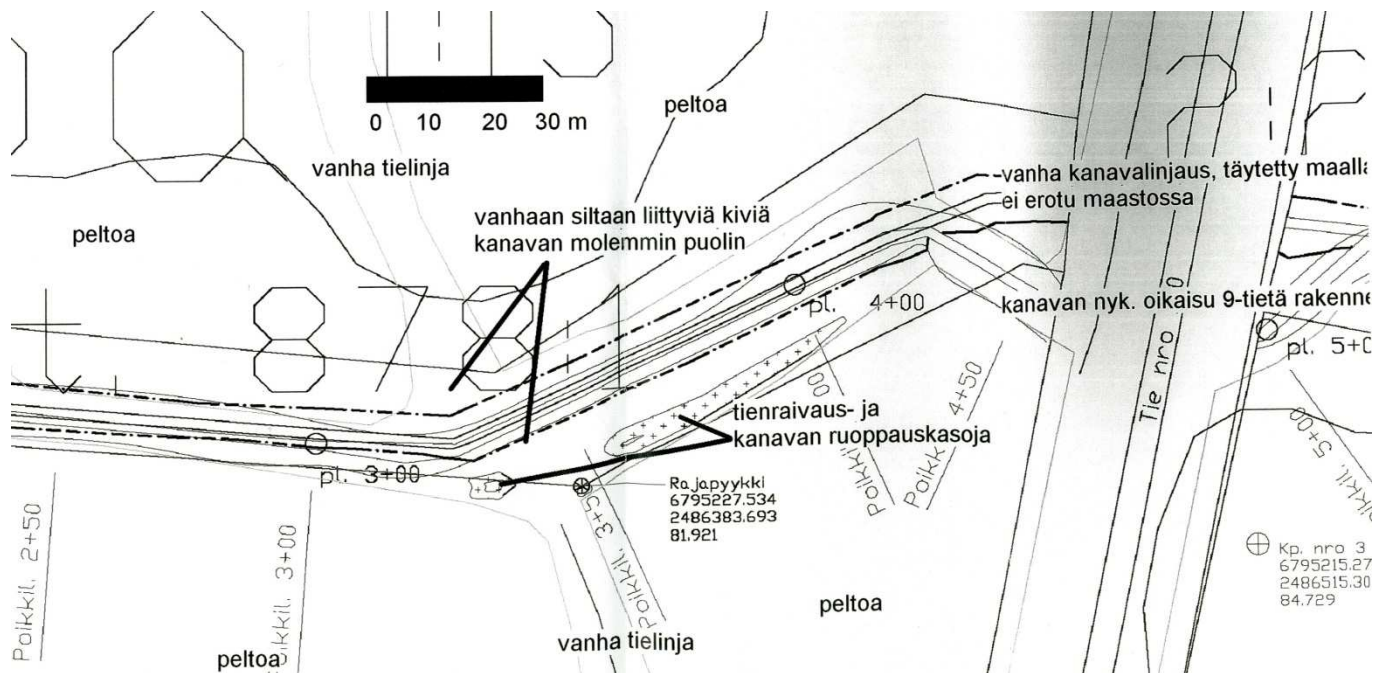
Kuva 2. Ote Rikalan kanavaa kuvaavasta kartasta autonomian ajalta (1849). Kuvassa kanavan suunnitellun sulun alue ja kanavan eteläpuolinen myllyjoja.

Varhaisimmat tiedot kanavasta muinaisjäännöksenä löytyvät Suomen Muinaismuistoyhdistyksen stipendiaattina toimineen A.O. Heikelin Pirkkalan kihlakunnan inventoinnista vuodelta 1882. myöhemmin suoritetuissa muinaisjäännösinventoinneissa on Rikalan kanava noteerattu vain satunnaisesti. Kanavaa ei ole noteerattu lainkaan mm. Ville Luhon (1940) ja Marja Sipilän ja Juha-Matti Vuorisen (1995) inventoinneissa. Vasta vuonna 2002 valmistuneessa Timo Jussilan muinaisjäännösinventoinnissa kanava on huomioitu I-luokan kiinteänä muinaisjäännöksenä. Koko kanavan alue on inventoitu Juha Ruohosen toimesta vuonna 2007 valmistuneessa Rikalan kanavan arkeologisessa inventoinnissa. (Ruohonen 2007, 5) Inventoinnin yhteydessä Ruohonen kartoitti kanava-alueelta ja etenkin sen länsipäästä useita kanavaan ja kanavan ylittävään historialliseen tielinjaan liittyviä rakenteita tai niiden osia (kuvat 3 ja 4).

Kanava ulottuu idässä Kortteselältä vetisenä uomana Mattilan koulun kohdalle. Kanava on rautatiesillalle asti selkeästi havaittavissa (länsiosa: X=6795 153, Y=2487 224, itäosa: X=6795 184, Y= 2487 437) ja edustavimmillaan maavallien ympäröimänä avokanavana. Rikalanjärven puoleisessa päässä, valtatie 9 länsipuolella, kanavakaivanto on myös selvästi näkyvissä. Ennen kunnostusta kanava erottui tällä alueella kuivana ja ojamaisena rakenteena.

Kuva 3. Ote Ruohosen (2007) inventoinnin Rikalana kanavan länsipäästä käsittelevästä yleiskartasta. Asemoinnit Ruohosen tekemiä Widénin 1787 kartan mukaan.

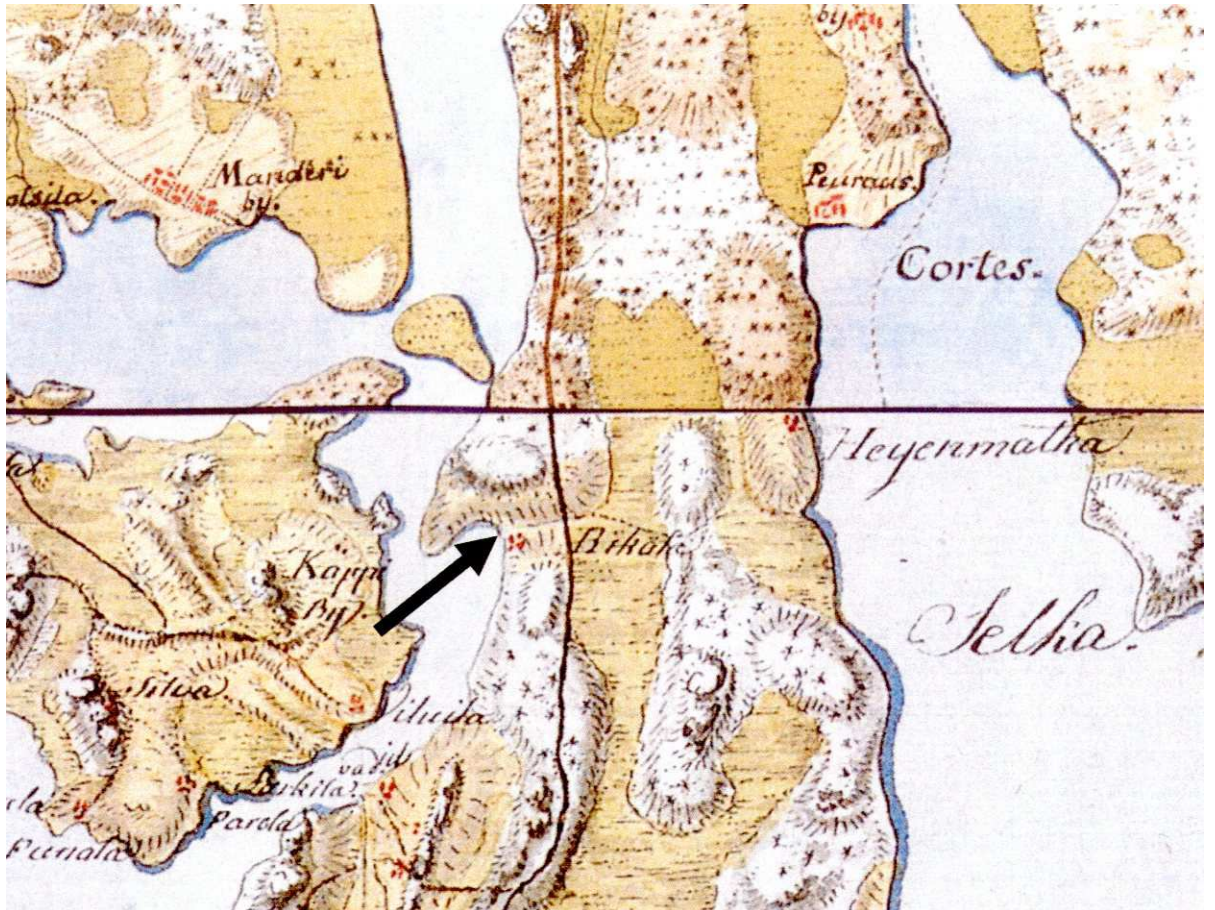

Kuva 4. Ote Ruohosen (2007) inventoinnin yleiskartasta, joka käsittelee historiallisen tielinjan ja siltanpaikan kohtaa. Paikalla suoritettiin valvontaa vuonna 2013.

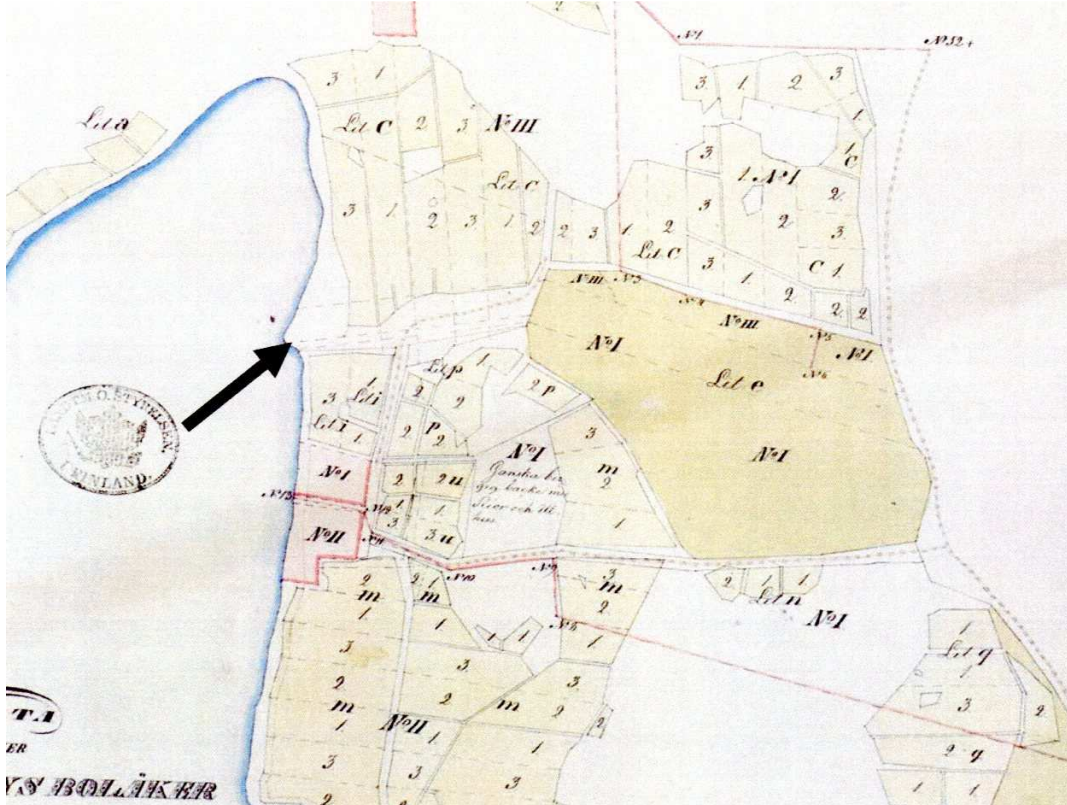
Rikala (Rikala) (mj. rek.nro 1000001954):

Rikalan kanavan länsipään eteläpuolella rantapellossa on kaksi 1780-luvun talonpaikkaa (kuvat 5 ja 6). Vuoden 1560-luvun kyläluettelossa Rikala oli seitsemän talon kylä, ja taloluku vaihteli 5 - 6 välillä aina 1700-luvun alkuun asti. Kylätontilla oli 1730-luvulla kolme taloa yhden talon siirryttyä noin 500 m etelään Rikalanjärven niemeen. (Muinaisjäännösrekisteri 20.12.2013)

Kylätontti on nykyisin peltona lukuun ottamatta uudehkoa saunarakennusta, jonka molemmin puolin on sijainnut karttojen mukaan kylän tonttimaa ainakin 100 metrin matkalla. Savisella pellolla on joitakin runsaskivisiä kohtia, ja pienehkön kalliopaljastuman ympäristössä laajalla alueella palanutta savea, tiiltä, hiiltä sekä punasavikeramiikkaa. Kylätontille läheisen Ketomäen halki kulkeva tie oli samalla paikalla jo 1700-luvun alun kartoissa. (Muinaisjäännösrekisteri 20.12.2013) Rikalan kylätontti on tarkastettu Timo Jussilan (2002) ja Juha Ruohosen (2007) inventointien yhteydessä.

Kuva 5. Rikalan kylätontin sijainti käy ilmi 1700-luvun lopun rekognosointikartasta (Alanen & Kepsu 1989:234) . Mustalla nuolella merkitty Rikalan kanavan länsipään sijaintipaikka.

Kuva 6. Ote Rikalan kylän isojakokartasta (1781). Mustalla nuolella merkitty Rikalan kanavan länsipää.

1.3 Kaivetut alueet ja käytetyt menetit

Valvonnan aluksi valvottavat linjanosat ja niiden lähistö tarkastettiin maastossa silmämääräisesti. Huhtikuussa suoritettun historiallisen sillanpaikan lähistöllä havaittiin maanpäällisiä merkkejä vanhasta tielinjasta ja resentejä ilmiöitä, jotka dokumentoitiin. Kanavan länsipäässä, jossa valvontaa suoritettiin toukokuussa, oli Rikalan kanavaan liittyvät ilmiöt (kanavaan liittyvät ulkorakennusten paikat ja padon kiveys) merkitty maastoon paaluilla Lempäälän kunnan toimesta jo ennen valvonnan alkua. Maastomerkinnot perustuivat Juha Ruohosen (2007) asemointiin kanavan sulkualan rakenteista, joiden perusteella kunnan mittaryhmä mittasi kyseiset pisteet maastoon. Valvonnan yhteydessä pisteiden sijainnit tarkastettiin arkeologin toimesta. Informaatiokatkoksen vuoksi putkikaivannon kaivutyö oli aloitettu ja kaivantoa ehditty kaivaa ilman arkeologin valvontaa noin 20 metrin matkalta rannasta lukien kanavan länsipäädyssä. Kenttärkeologin havaintojen mukaan ei vahinkoa rannassa sijaitsevalle sululle, myllyojalle ja mahdollisille merkeille paikalla sijainneesta myllystä ollut kaivun yhteydessä syntynyt. Kanavan länsipään silmämääräisessä havainnoinnissa löydetty ilmiöt dokumentoitiin ja merkittiin maastoon. Samassa yhteydessä suunniteltu putkilinja merkittiin maastoon paaluilla (kuva 7).

Kuva 7. Kanavan länsipäädyn valvonta-alue merkittynä maastoon paaluilla. Kuvattu idästä. (Lempäälä Rikala 2013: 1)

Historiallisen sillanpaikan luona valvottavan alueen leveys oli 4-5 metriä leveä ja 13 metriä pitkä (kuva 8). Kaivu suoritettiin arkeologin valvonnassa noin 10 cm paksuisina siivuina aina puhtaaseen pohjamaahan saakka. Valvotun kaivannon syvyydeksi tuli hieman yli metri. Valvonnassa havaitut ilmiöt dokumentoitiin ja historiallisen tielinjauksen kohdalta kaivantoa piirrettiin profiilikartta. Tämän jälkeen kaivanto kaivettiin pohjasyvyyteensä, noin 5 metrin syvyyteen, ilman arkeologin valvontaa.

Rikalan kanavan länsipäädyssä kaivutyö suoritettiin samoilla metodeilla kuin historiallisen sillanpaikankin kohdalla. Kaivutyö suoritettiin arkeologin valvonnassa puhtaaseen pohjamaahan saakka, minkä jälkeen kaivanto kaivettiin loppusyvyyteensä ilman valvontaa. Täälläkin valvotun kaivannon syvyydeksi tuli noin 1 metri, kun kaivannon loppusyvyys oli noin 5 met-

riä. Kaivutyö suoritettiin käyttäen järeää kaivinkonetta, jonka kauhan leveys oli noin metrin. Putkilinjauksen kokonaispituus oli noin 130 metriä ja alkuleveys noin 7 metriä. Rakenteen A kohdalla kaivantoa levennettiin pohjoiseen muutaman neliön alueelta, jotta voitiin paremmin havainnoida esiin saatua ilmiötä. Lisäksi putkikaivannon linjausta muutettiin tällä kohtaan kiertämään rakenteen A riittävän kaukaa etelästä. Rakenteen eteläpuolelle, noin viiden metrin päähän, kaivettiin itä-länsisuuntainen ojamainen kaivanto kaivinkoneella sen varmistamiseksi, ettei rakenne jatku pidemmälle etelään. Rakenteen A kohdalla putkikaivannon kokonaisleveys oli noin 15 metriä. Rakenne A kaivettiin esillä olevalta osaltaan tasoon 1 käsin ja dokumentointiin valokuvaamalla ja piirtämällä siitä tasokartta. Rakenne mitattiin paikalleen Lempäälän kunnan mittamiesten toimesta RTK-GPS:llä. Mittausten korkeuspisteiden arvot olivat N2000-järjestelmän mukaiset. Valvonnan lopuksi rakenne peitettiin suodatinkankaalla ja suojaavalla maakerroksella. Jälkityövaiheessa valvonnan kartat piirrettiin puhtaaksi käyttäen MapInfo GIS -paikkatieto-ohjelmistoa ja digitaalikuvat talletettiin Kulttuuriympäristöpalvelut Heiskanen & Luoto Oy:n arkistoon.

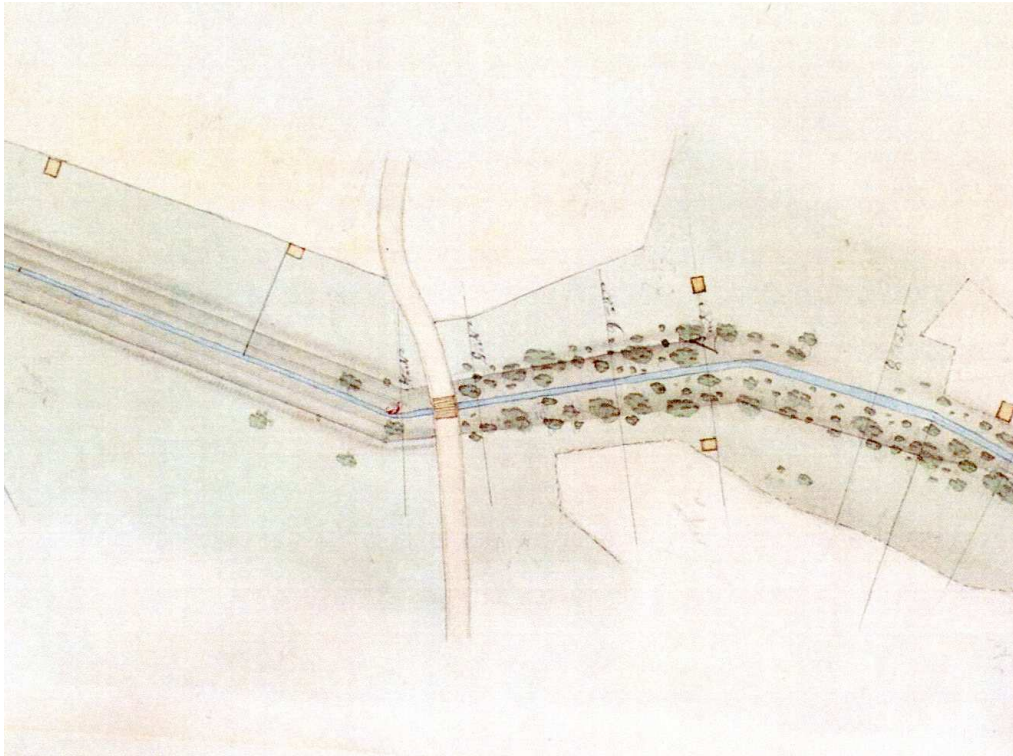

Kuva 8. Historiallisen sillanpaikan ja tielinjan kohdalla sijainnut valvonta-alue päuhtaaseen pohjamaaahan kaivettuna. Kuvattu itäkoillisesta. (Lempäälä Rikala 2013:2)

2 Havainnot

2.1 Historiallinen sillanpaikka

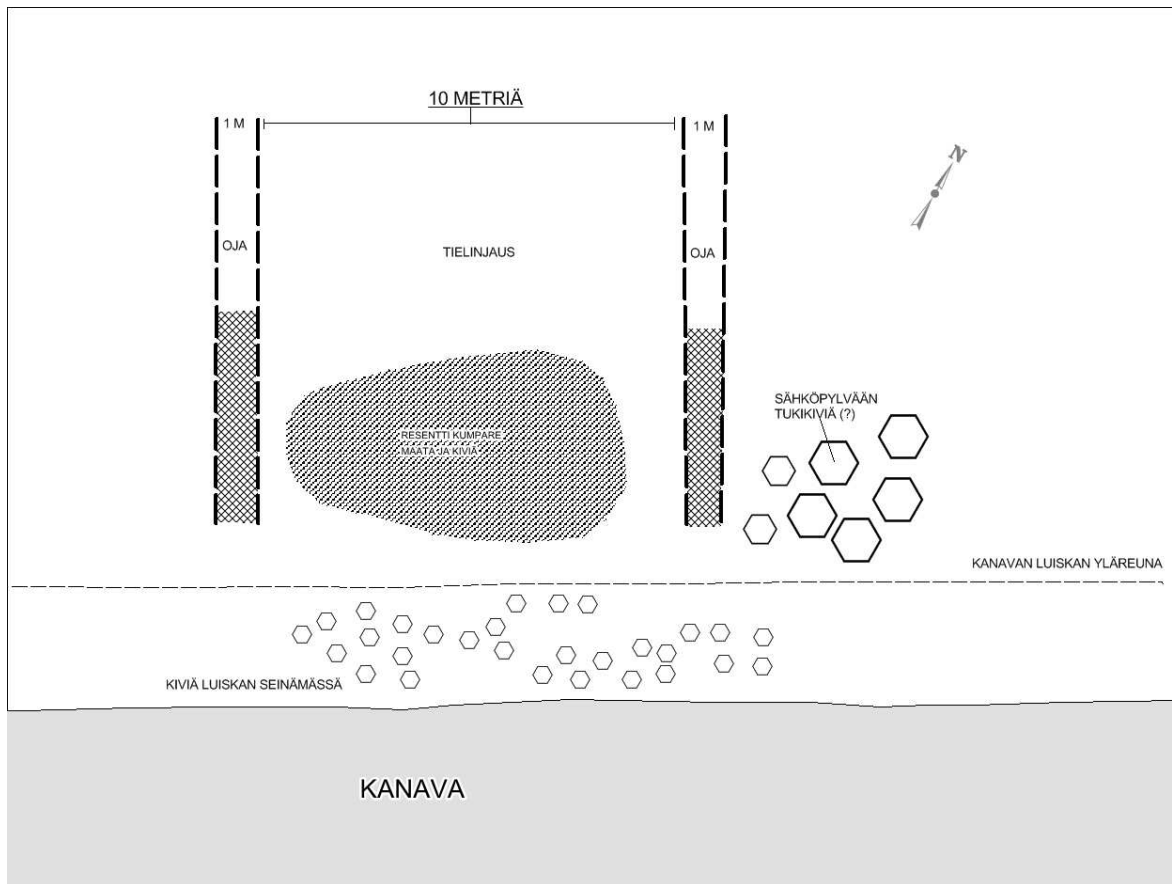
Mahdolliset historialliseen siltaan liittyvät jäännökset on havaittu Juha Ruohosen (2007, 15) Rikalan kanavaa koskevan inventoinnin yhteydessä. Rikalan kanavauoman ylittävä vanha paikallistien silta, jonka tielinjaus on maastossa ja peruskartoilla yhä näkyvissä, on kulunut maantiestä nr 190 (Turuntie) noin 100 metriä länteen. Sillanpaikka ja tielinja on kuvattu yksityiskohtaisesti Rikalan kanavan kartoitustyönyhteydessä tehdyssä kartassa vuodelta 1849 (kuva 9). Silta jäi tarpeettomaksi vanhan valtatie 9 valmistuttua 60- ja 70-ukujen vaihteessa ja se lienee purettu pian tämän jälkeen. Kanavan ylittävä tielinja on alueen vanhin ja esiintyy jo 1700-luvun alun kartoissa. Ylityspaikkana kyseinen sillanpaikka on toiminut kanavauoman kaivuusta eli 1700-luvun lopulta lähtien.

Kuva 9. Historiallinen tielinjaus ja sillanpaikka kuvattuna karttaotteessa vuodelta 1849.

Ruohosen (2007, 15) havaintojen mukaan vanha maantien silta erottuu maastossa selkeästi. Kanavan eteläpuolelta sillalle johtava polku kulkee vanhan sillanpaikan itälaitaan. Kanavan molemmin puolin rinteessä on havaittavissa kiveystä, joka jatkuu vesirajaan saakka. Ruohosen mukaan kyseessä olisi todennäköisesti purettuun siltaan kuulunutta perustusta ja muuta tukikiveystä. Ruohonen myös havaitsi resenttejä maavalleja niin kanavan etelä- kuin pohjoispuolellakin.

Kevään 2013 valvonnan yhteydessä historiallisen tielinjauksen ja sillanpaikan aluetta voitiin havainnoida hyvin, sillä tuossa vaiheessa kevättä kasvillisuutta ei ollut peittämässä näkyvyyttä. Valvonta suoritettiin kanavauoman pohjoisrannalla, noin 20 metrin etäisyydellä Ruohosen havaitsemasta sillanpaikasta. Valvontaa edeltävän silmämääräisen havainnoinnin yhteydessä havaittiin kanavauoman seinämässä, historiallisen sillanpaikan kohdalla halkaisijaltaan 20 – 40 cm olevia lohkokiviä noin kymmenen metrin matkalla. Kivet vaikuttavat silmämääräisen havainnoinnin perusteella enemmänkin kanavan seinämää tukevilta kiviltä kuin varsinaiselta sillanperustukselta. Itse historiallinen tielinjaus erottui maastossa selkeänä, kahden noin metrin levyisen ojan rajaamana tasaisena alueena. Leveyttä tielinjauksella oli valvonta-alueella kymmenen metriä. Lähellä kanavan töyrästä oli keskellä tielinjaus resentti maan ja kiven sekainen, korkeudeltaan noin metrin oleva kumpare. Kumpareen pohjoispuolella oli irrallisia betoninkappaleita. Tielinjauksen vieressä itäpuolella oli suurehkoja lohkokiviä, jotka ovat saattavat olla peräisin vanhan sähköpylvään tukikiveyksestä. Kivien joukossa oli jäljellä vanhoja metallisia pylvään haruksen kappaleita. (kuvat 10 - 12).

Kuva 10. Sillanpaikan silmämääräisessä havainnoinnissa havaitut ilmiöt (ei mittakaavassa). Rasteroitu alue ojasta selkeästi, muu osa viitteellisesti havaittavissa. Karttaluonnos: Kirsi Luoto 2013.

Kuva 11. Sillanpaikalla kanavan penkassa olevia kiviä kanavan pohjoisrannalla. Kuvattu idästä. (Lempäälä Rikala 2913: 3)

Kuva 12. Historiallisen tielinjan kohta kanavalta päin kuvattuna. Vasemmalla kuvassa läntisempi oja, keskellä kuvaa kiven ja maansekainen kumpare keskellä tielinjaa. Kuvan vasemmassa reunassa oleva kivikasa on vasta paikalle tuotu. Kuvattu etelälounaasta. (Lempäälä Rikala 2013:4)

Valvonnan kaivutyön yhteydessä havaittiin historiallisen tielinjauksen länsipuolisen ojan kohdalla, peltokerroksen alla tummanruskean hiekan/mullan kerros, jonka seassa oli resenttejä tiiliä ja kiviä (kuva 13). Värjäymä kulki maanpäällekin havaittavissa olevan ojan kohdalla läpi valvonta alueen kaakosta luoteeseen ollen leveydeltään noin metrin. Tiilet ja kivet on saatettu tuoda paikalle siinä vaiheessa, kun tielinja on jäänyt käytöstä 60-70-lukujen taitteessa. Ne saattavat olla myös osa jonkinlaisesta salaojasta.

Kuva 13. Kuvan taka-alalla erottuu tielinjan länsipuolinen oja painaumanä. Kaivutasossa ojan kohdalla on tiilen ja kivensekainen ruskeaksi värjäytynyt maannos. kuvattu pohjoisesta. (Lempäälä Rikala 2013:5)

Valvonta-aluetta peitti kauttaaltaan peltomulta, jonka alla oli pääasiassa puhdasta savea. Kaivannon eteläosassa havaittiin jo kaivuvaiheessa soransekäistä maata. Kaivannon eteläprofiilissa olikin heikosti havaittavissa olevia historialliseen tielinjaukseen liittyviä kerrostumia (Kartta 3). Turpeen alla oli tielinjan kohdalla suurimmillaan 20 cm paksu oleva sorakerros, jonka alla puolestaan jopa 50 cm paksu hiesusavikerros. Hiesusavikerros oli paksuimmillaan tielinjauksen keskikohtalla. Alimpana tielinjauksen kohdalla oli havaittavissa 10 – 20 cm paksu tummanruskean hiesun kerros. Maakerroksesta otettiin maanäyte (näyte1) läheltä tielinjan keskikohtaa. Näiden kerrosten alla oli alueen luonnollinen pohjamaa eli harmaa savi. Läntisen ojan kohdalla jo kaivun yhteydessä havaittu tiilen, kiven ja maansekainen ojan alue oli nähtävissä myös eteläprofiilissa. Kaiken kaikkiaan maannokset erottuivat myös profiilista melko heikosti, minkä vuoksi niitä ei oltu havaittu kunnolla valvonnan koneellisen kaivun yhteydessä. Putkilinjauskaivannon pohjoisprofiilissa ei tiekerroksia voitu havaita. Ne lienevät tuhoutuneet alueen peltoviljelyn yhteydessä.

2.2 Rakenne A

Kanavan länsipäätyyn suunnitellun putkilinjauksen kaivun yhteydessä havaittiin koordinaattien P: 6796706, I: 325064 osoittamassa kohdassa merkkejä todennäköisesti Rikalan kanavan rakentamiseen liittyvä kivirakenne (kuva 14). Peltokerroksen alaisessa savessa oli havaittavissa heti muokatun kerroksen alla muutamia halkaisijaltaan 20-30 cm olevia kiviä. Kivet eivät aluksi vaikuttaneet liittyvän toisiinsa tai muodostavan säännöllistä rakennetta. Kun savikerroksen kaivuta jatkettiin, huomattiin kivien muodostavan noin 4 metrin pituisen länsi-itäsuuntaisen rakenteen, joka jatkui kaivannon profiiliin. Kivien seassa oli myös puuta. Tässä vaiheessa kaivutyö keskeytettiin ja löytyneestä kiinteästä muinaisjännöksestä ilmoitettiin museoviranomaiselle. Pirkanmaan maakuntamuseon tutkijan ohjeistuksen mukaisesti kaivettua aluetta laajennettiin kohti pohjoista noin 6 neliömetrin verran, jotta ilmiön luonnetta voitiin havainnoida paremmin.

Kuva 14. Rakenteen A sijainti pusikoituneen kanavauoman eteläpuolella. Kuvattu idästä. (Lempäälä Rikala 2013: 10)

Paljastunut kivirakenne sijaitsi alueen luontaisen pohjamaannoksen, saven, seassa noin 1 metrin syvyydessä maanpinnasta. Rakenne koostui särmikkäistä lohkokivistä, joista kahdessa oli havaittavissa kairauksen jälkiä (ks. kartta 2 ja kuvat 15 ja 16). Kivet, jotka olivat halkaisijaltaan

15-100 cm , muodostivat muodoltaan nelikulmaisen rakenteen, jonka esiin kaivettu laajuus oli 3,5 x 3,5 metriä. Rakenne jatkuin kaivannon pohjoisprofiiliin kohti kanavauomaa ja sijaitsi suorassa kulmassa kanavaan nähden. Kiviä, jotka pääasiassa olivat kooltaan jyhkeitä, oli rakenteessa 1 – 3 kerroksessa (kuva 17). Rakenteen etelä- ja itäisivuilla oli savimaassa havaittavissa jäännöksiä lankkumaisia puujäännöksiä.

kuva 15. Rakenne A kuvattuna pohjoisesta. (Lempäälä Rikala 2013: 6)

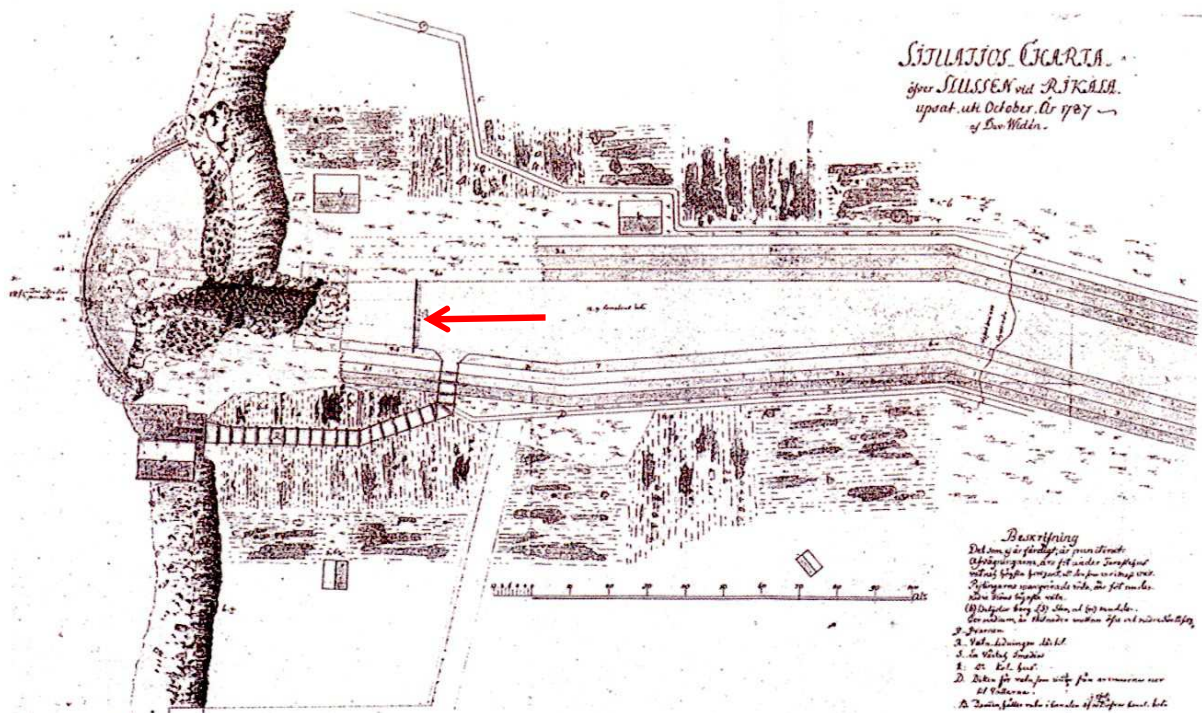
Kuva 16. Kairanjälki kivessä rakenteen länsiosassa. Kuvattu etelästä. (Lempäälä Rikala 2013: 7)

Kuva 17. Rakenteen A kaakkoiskulmaan kaivettiin syvämpi kaivanto, jonka avulla voitiin tarkastella sen profiilia pieneltä alueelta. (Kuvattu etelästä. (Lempäälä Rikala 2013: 9)

Ruohosen (2007, 12) inventoinnissa yhtenä Rikalan kanavaan liittyvänä alakohtena (5.2. Kanavapato ja rakennusaikaiset ojat) esitellään kanavan seinämässä sijaitsevaa kiveystä, joka alkaa nykyisen pellon laidasta kanavaan viettävästä rinteestä. Maantasainen, savimaassa sijaitseva kiveys oli leveimmillään 3 metriä ja koostui 30-50 cm halkaisijaltaan olevista kivistä. Kivet olivat vaihtelevan kokoisia, mutta pääasiassa kookkaita. Kiviä sijaitsi kanavan rinteessä useassa kerroksessa. Ruohosen havaintokohta kanavan rannassa on noin 8 m itään rakenteen A:sta. Inventointikertomuksessa ei mainita millä tarkkuudella tai laitteella kiveyksen sijaintiin liittyvät mittaukset on tehty.

Vuoden 1787 David Widénin laatimaan Rikalan sulkutyömaata kuvaavaan karttaan on noin 20 metriä sulkualueen itäreunasta kohti itää merkitty kanavan rakentamisen aikaisen padon sijaintipaikka (kuva 18). Tämä on noin kymmenen metriä länteen rakenteen A sijaintipaikasta. Rakenteen A järeys ja sijainti syvällä savimaassa puhuvat sen puolesta, että kyseessä ovat jonkin massiivisen rakenteen perustukset. On mahdollista, että kivirakenne on osa kanavan työmaan aikaisen padon perustusta. Tätä tulkintaa tukee rakenteen sijainti suorassa kulmassa kanavauomaan nähden. Hypoteesin kumoamiseksi tai vahvistamiseksi pitäisi selvittää, jatkuuko rakenne kanavauomaan saakka vai ei sekä suorittaa perustuksen rakennetta yksityiskohtaisemmin valottavia kaivaustutkimuksia. Ruohosen (2007) Rikalan kanavan inventoinnissa havaitsema kiveys sijaitsee hyvin lähellä rakennetta A ja on mahdollista, että kyseessä on kaksi eri havaintoa koskien saman rakenteen eri osia. Kevään 2013 valvonnan yhteydessä rakenteen A kohdalla havaittiin kanavauoman seinämässä joitakin kiviä, mutta edellisvuoden kuivunut aluskasvillisuus vaikeutti havaintomahdollisuuksia.

Kuva 18. David Widénin kanavan työmaata kuvaava kartta vuodelta 1787. kanavan padon paikka merkitty nuolella.

2.3 Havaintokohdat B ja C sekä kanavaluiskan kiveys

Havaintokohta B: Koordinaattien P: 6796706, I: 325077 osoittamassa kohdassa kanavan länsipäässä havaittiin valvonnan yhteydessä noin metrin levyinen etelä-pohjoissuuntainen alue, jolla esiintyi peltomullan seassa halkaisijaltaan 10-20 cm olevia kiviä ja tiilenpaloja. Tiilenpalat eivät olleet peräisin teollisesti valmistetuista, resenteistä tiilistä, vaan vaikuttivat vanhemmilta. Ilmiö rajoittui peltomultakerrokseen, sillä mullan alaisessa savessa ei kiviä ja tiilenkappaleita ollut havaittavissa.

Havaintokohta C: Koordinaattien P: 6796712, I: 325103 osoittamassa kohdassa oli havaittavissa halkaisijaltaan alle 20 cm olevia, tulessa olleelta vaikuttavia kiviä peltomullan seassa. Kiviä oli noin 1 neliömetrin laajuisella alueella. Kiviä ei ollut peltomullan alaisen saven seassa.

Kanavaluiskan kiveys: Koordinaattien 6796718, I: 325101 osoittamassa kohdassa oli kanavan seinämässä havaittavissa 5-6 kappaletta halkaisijaltaan 40-50 cm olevia kiviä. Kivet sijaitsivat kanavauoman seinämässä yksittäin muutaman neliömetrin laajuisella alueella. (kuva 19)

Kuva 19. Kanavan törmän kiveystä (havaintokohta C). kuvattu idästä. (Lempäälä Rikala 2013: 11)

3 Yhteenveto

Lempäälän Rikalan kanavan kunnostuksen yhteydessä suoritettiin arkeologista valvontaa kanavan sulkualueen eteläpuolelle kaivettavan ja veden virtausta tehostavan putken kaivutöiden yhteydessä ja kanava-alueen pohjoispuolella kohdassa, jossa sijaitsee historiallinen tielinja. Valvonnan yhteydessä tarkennettiin havaintoja koskien historiallista sillanpaikkaa sekä dokumentoitiin historialliseen tiehen liittyvä profiilileikkaus, jossa oli nähtävissä eri ikäisiä tiekerroksia. Kanavan länsiosasta löydettiin massiivinen kivirakenne (rakenne A), joka mahdollisesti on osa kanavan rakennusaikaisen padon perustusta.

Tampereella 30.12.2013

Handwritten signature of Kirsi Luoto in blue ink.

Kirsi Luoto
FM, arkeologi
Kulttuuriympäristöpalvelut Heiskanen & Luoto Oy

4 **Lähteet**

Lyhenteet:

KA – Kansallisarkisto, Helsinki
MHA – Maanmittaushallituksen arkisto
TVH – Tie- ja vesirakennushallituksen arkisto
MV – Museovirasto, Helsinki
AOA – Arkeologian osaston arkisto

Painamattomat lähteet:

Heikel A. O 1882. Kertomus Pirkkalan kihlakunnan muinaisjäänöksistä. Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk 38.

Jussila, Timo 2002. Pirkanmaan historiallisen ajan muinaisjäänökset 2002. 1. Maastoinventoinnin raportti. Pirkanmaan maakuntamuseo.

Luho, V. 1940. Luettelo Lempäälän pitäjän kiinteistä muinaisjäänöksistä. MV AOA

Vuorinen, J-M & Sipilä Marja 1995. Lempäälä. Arkeologinen inventointi toukokuussa 1994. Kenttätyöt Marja Sipilä. Raportti Juha-Matti Vuorinen. Tampereen museot 1995. MV AOA
Internetlähteet

Kirjallisuus:

Alanen, Timo & Kepsu, Saulo (toim.) 1989. Kuninkaan kartasto Suomesta 1776-1805. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 505.

Arajärvi, Kirsti 1959. Lempäälän historia. Tampere.

Myllykylä, Turkka 1991. Suomen kanavien historia. Otava.

Karttalähteet:

KA TVH EI 56:2:1 (1-3). Yleiskartta. Rikala kanal 1849.
KA MHA H43 6/2-11. Lempäälä Rikala. Isojaonkartta, pöytä- ja jakokirja sekä pyykkiselitys (1781).

Sähköiset lähteet:

Museovirasto, Kulttuuriympäristö rekisteriportaali, Muinaisjäänösrekisteri.
http://kulttuuriymparisto.nba.fi/netsovellus/rekisteriportaali/mjreki/read/asp/r_default.aspx
(20.12.2013)
Museovirasto, Kulttuuriympäristö rekisteriportaali, Kulttuuriympäristön tutkimusraportit, arkeologia:
<http://kulttuuriymparisto.nba.fi/netsovellus/rekisteriportaali/portti/default.aspx>
(20.12.2013)

Liite 1. Digitaalkuvaluettelo

Kuvannut Kirsi Luoto 2013. Kuvat on arkistoitu Kulttuuriympäristöpalvelut Heiskanen & Luoto Oy:n arkistoon.

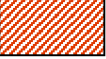

Kuva	Aihe	Kuvattu suunnasta	Pvm
1	Kaivettava alue merkittynä maastoon kanavan länsipäässä.	itä	6.5.
2	Kaivettu ja valvottu alue historiallisen tielinjan kohdalla.	itä	11.4.
3	Kanavan penkan kiviä tielinjan kohdalla.	itä	11.4.
4	Panoramakuva tielinjauksesta kanavan puolelta katsottuna.	etelä	11.4.
5	Tielinjan länsipuolen oja tasossa.	-	11.4.
6	Rakenne A.	pohjoinen	8.5.
7	Kairanjälki kivessä rakenteen A länsiosassa.	etelä	8.5.
8	Kairanjälki kivessä rakenteen A eteläosassa.	etelä	8.5.
9	Rakenteen A kaakkoiskulma.	etelä	8.5.
10	Rakenteen A sijainti pusikoituneeseen kanavauomaan nähden.	itä	7.5.
11	kanauoman seinämän kiviä (havaintokohta C).	itä	6.5.

LEMPÄÄLÄ RIKALA
ARKEOLOGINEN VALVONTA 2013

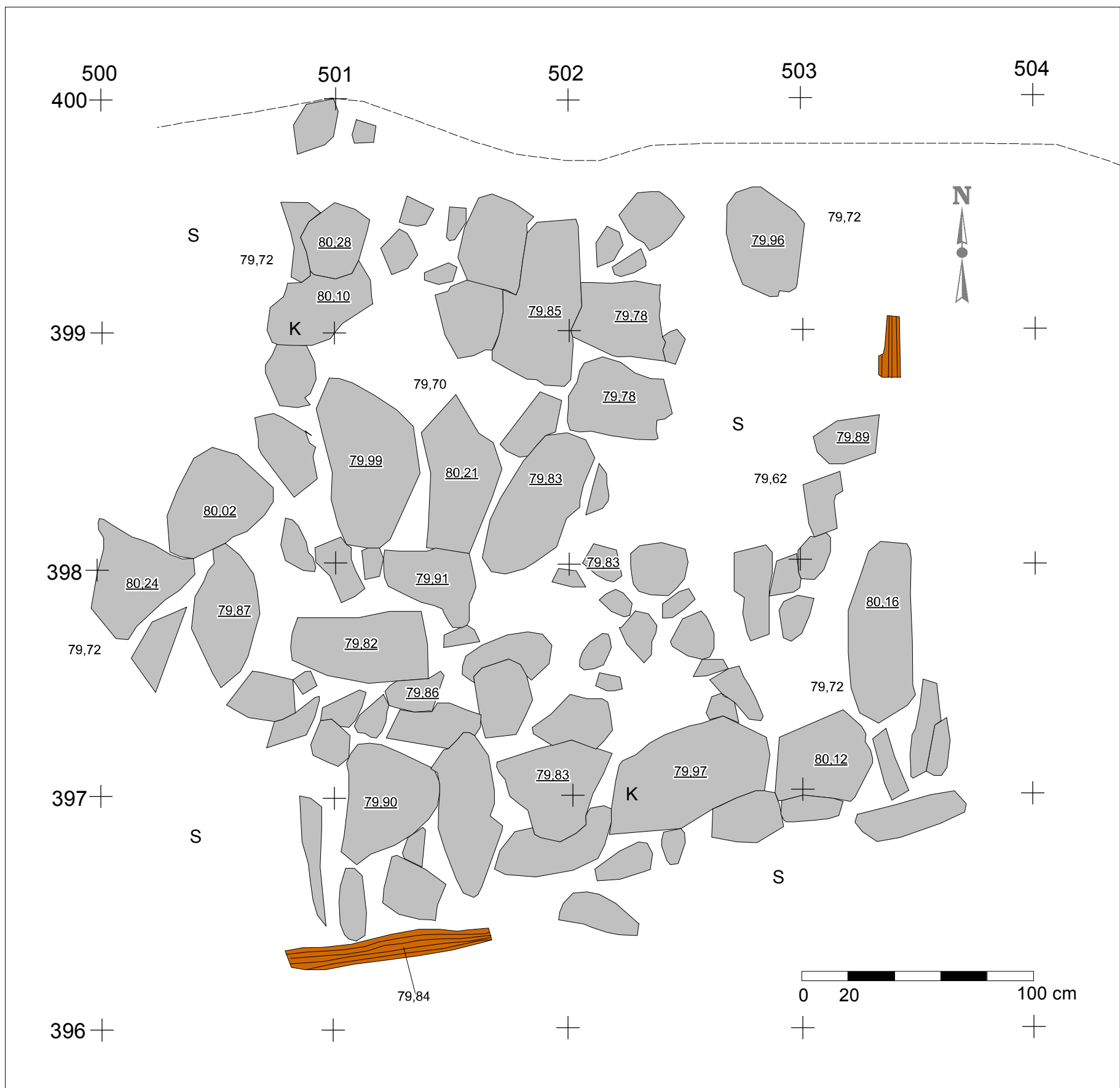
KARTTA 1. Yleiskartta

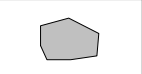
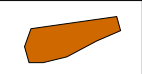

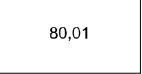
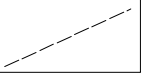
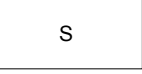

MK 1: 2500

piirt. Kirsi Luoto

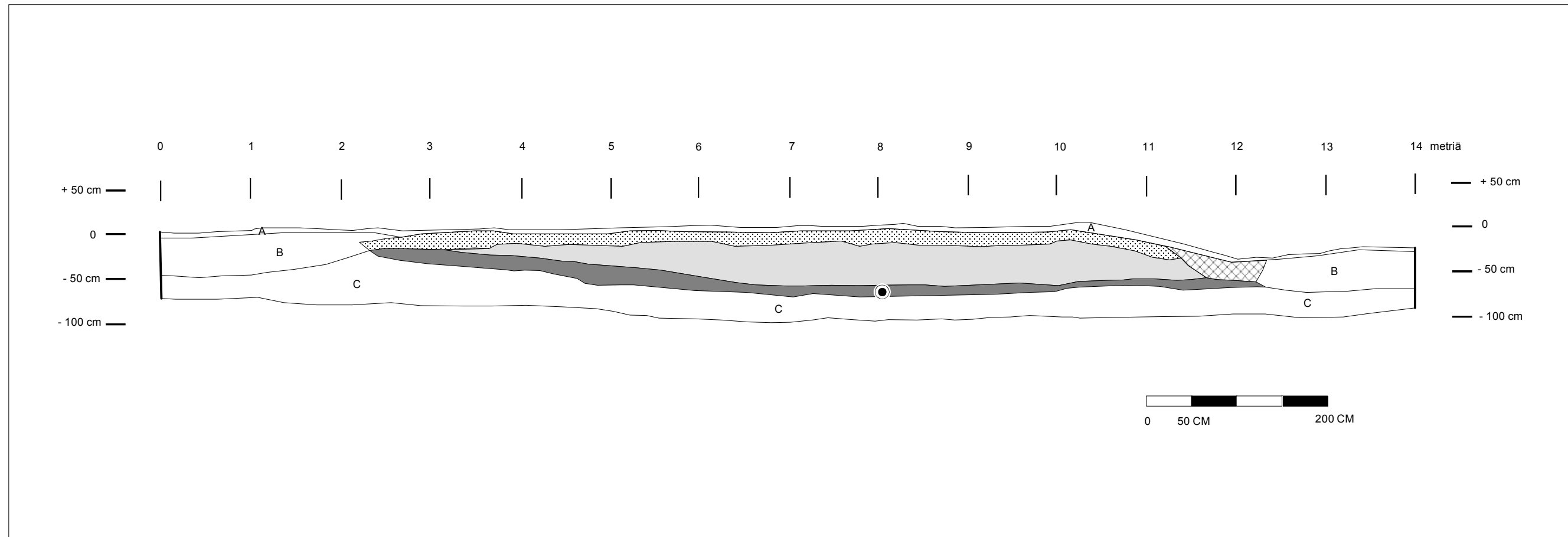
- kaivanto
- rakenne A
- havaintokohdat B ja C
- kiviä
- historiallinen sillanpaikka

- kivi
- puuta
- vaaitusluku (pinta) m mpy
- vaaitusluku m mpy
- kaivausalueen reuna
- savimaa
- kairanjäki

<p>LEMPÄÄLÄ RIKALA</p> <p>Arkeologinen valvonta Kirsi Luoto 2013</p>	<p>KARTTA 2. Rakenne A, taso 1</p> <p>MK 1: 20</p>
<p>Mittausdokumentaatio ja digitointi: Kirsi Luoto</p>	<p>Kulttuuriympäristöpalvelut Heiskanen & Luoto Oy</p>

- A turve
- B peltomulta
- C savi (pohjamaa)
- sora
- hieno hiesu/ savi
- hieno tummanruskea hiesu
- multaa, tiiltä ja kiviä
- maanäyte 1

<p>LEMPÄÄLÄ RIKALA Arkeologinen valvonta</p> <p>Kirsi Luoto 2013</p>	<p>KARTTA 3. Historiallinen tielinja eteläprofiili</p> <p>Mk 1: 50</p>
<p>Mittausdokumentaatio ja digitointi: Kirsi Luoto</p>	<p>Kulttuuriympäristöpalvelut Heiskanen & Luoto Oy</p>